

Felsefi Şiir Bağlamında Hüseyin Çiftçi

Oktay YİVLİ

İlk kitabı *Gün Dalında Güzel* (1979) bir yana bırakılırsa *Eğrilikler*¹, *Derinlikler*², *Derinti*³, *Obruk*⁴, *Örüm*⁵ ve son kitabı *Kaybolmalar*⁶ ile Hüseyin Çiftçi'yi -1945 doğumlu olduğunu bile bile- şiirimizin 2000 kuşağı içinde saymamız gerekir. Hem asıl şiirinin bu evrede yazılmış/yayımlanmış olması hem şiirindeki genç söyleyiş bu yargıyı veren bizi haklı göstermeye yetecektir.

Sözünü ettiğimiz son altı kitaptan kalkarak bu şiirin sıkı, yoğun ve bütünsel bir doğası olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar küçük hacimler içine sıkıştırılmış ve aforizmaya benzer biçimlere sahip. Metinler herhangi bir özel başlık taşımıyor. Sayfalar genellikle birden fazla küçük şiiri içine alacak şekilde düzenlenmiş. Bir dizi biçiminde ve genellikle tematik bir bağı olmadan birbirinin ardından gelerek somutlaşan bu şiir fragmantal bir yapı sergiliyor. Fragmanlar birbirine ulanmıyor, flaşın çakıp sönmese gibi gerçekleşen söyleyiş birimlerinden biri bitip öteki başlıyor. Bu hâliyle *bir proje olarak şiir*den farklılık gösteriyor. (Edip Cansever, Hilmi Yavuz, hatta Yücel Kayıran'da görülen bu olgu özgül bir incelemeyi gerektiriyor.)

Kısa ve sık patlamalar yaşayarak kendini oluşturan Hüseyin Çiftçi şiiri aklın denetiminde örgütleniyor/kurgulanıyor. *Derinti*'den itibaren ise hacmin giderek küçüldüğü gözleniyor. Önceki kitaplardaki aforizma-vari modeller bu kitapla birlikte pek çok birimini yitiriyor, ifade iyice eksiliyor.

Bu metinde Behçet Necatigil'den, Özdemir Asaf'tan, geç dönem İlhan Berk'ten süzülüp gelen ve söz ekonomisine dayanan bir şiir anlayışının bedenleşmesi, arınması, tortulaşması söz konusu. Bir şey anlatmıyor gibi gözükken, mırıl-

1 *Eğrilikler*, Ekrem Matbaası, Kayseri 2007.

2 *Derinlikler*, Şiiri Özlüyorum Kitaplığı, Kayseri 2009.

3 *Derinti*, Şiiri Özlüyorum Kitaplığı, Kayseri 2010.

4 *Obruk*, Şiiri Özlüyorum Kitaplığı, Kayseri 2011.

5 *Örüm*, Şiiri Özlüyorum Kitaplığı, Kayseri 2013.

6 *Kaybolmalar*, Şiiri Özlüyorum Kitaplığı, Kayseri 2014.

danır gibi konuşan, İkinci Yeni'yi de okumuş ve anlamış bir şairin elinden çıkmış olan bu şiir aslında hem hermeneutikle açıklanabilir hem de tahmini zor bir eleştirel ton taşıyor.

İncelenen şiir aforizmaya benzer yapısını belli modellerin üzerinden kuruyor. İlki, önce yasanın sunulduğu, ardından bu yasaya uygun örneklerin verildiği tipoloji. “yorumdan bağımsız / deneyim yoktur; / titreyen geyiği / ürkütür yılan...” (2009: 17) Her ne kadar buradaki yasayla örnek anlamsal olarak uygunluk göstermese de söylemin biçimsel özelliği böyle bir yapıyı ortaya çıkarıyor. Burada yasa ve örneğin ikişer dizelik hacimleriyle bir simetri oluşturduğunu da belirtmeliyiz.

İkinci modelde önce olgu/olgular sunuluyor, ardından yasa ortaya konuyor. “rüzgârını yiyor / böcek. / soframdaki ekmek seni istiyor kin! // yok olmanın / çekiciliği var mıdır?” (2009: 16) Bu örnekte şiirin ilk kısmında verilen olgulardan sonra -soru ekini kaldırırsak- yokluk çekicidir önermesine ulaşıyor. Bu modelin bir başka çeşitlemesinde önce soru soruluyor, ardından yasa konuluyor: “tozları nasıl ıralanır / çığırtkanlığın... // bencillik: sosyal günah.” (2009: 22)

Yasanın yokluğu üçüncü tipolojiyi oluşturuyor. Bu yapıyla düzenlenen metinlerde yalnızca betimleme ve/ya da tanımlama bulunuyor. Herhangi bir önerme ileri sürülmeden kimi durumların betimi, tanımı yapılıyor. “uzlaşım kanalında / kör arı... // titreyen yılanın / güdümlü ışığı / bu dünya... // son tasında / sözcüğü taşıyor / İlhan Berk.” (2009: 20) Bu örnekte üç birim bulunuyor. İlk ve üçüncü anlam birimlerinde betimleme, ikinci anlam adacığında bir tanımlama var. “sa-vaşır, / bağlantısıyla iplikler...” (2007: 17) dizeleri ise yalnızca betimlemeyi sunmakla yetiniyor. Elbette yasa yine yok. *Derinti*'yle başlayan evrede hacmin daha da küçülmesine paralel olarak iki dizelik, üç dizelik tanımlama ya da betimlemelerin niceliğinde epeyce artış görülüyor. “vaktini acıtıyor / gökyüzü.” (2010: 32) örneğindeki betimleme, “öfkenin kendine / saldırdığı tenhadır / doğru...” (2013: 28) ve “düzeni seyreden çığıktır / saksıdaki lale...” (2014: 9) dizelerindeki tanımlamalar buna örnek oluşturuyor.

Dördüncü model, diğer birimlerin göz ardı edilip şiirde yalnızca yasanın sunulmasından oluşuyor. “tuz, ustasının / tadıyla / yüklüdür...” (2007: 5) gibi, “tav-rı belirler / çıplaklık...” (2010: 15), “unutma, düzenin / kendisidir.” (2010: 33) ve “görmek, / çatışmaktır.” (2007: 16) gibi dizeler böylesi bir tipi örneklemektedir.

Hüseyin Çiftçi şiirinin biçimsel özelliği aforizmaya benzer yapılarla kendisini kurmasıysa öteki özelliği de tematik özünü düşünceyle/felsefi düşünceyle sunuyor olmasıdır. Felsefenin kategorileri ya da felsefi anlayışlar içinde yer alan ontoloji, ethos, akıl, epistemoloji, diyalektik, diyalektik maddecilik, tarih,

varoluşçuluk, yorumbilim, estetik, gerçeklik, idealizm gibi pek çok kavramın bu şiire sızmış olması doğal olarak onun felsefi şiir ekseninde değerlendirilmesini dayatıyor.

Ontoloji

Bu şiirde varoluş -ilki baskın olmak üzere- birbirine karşıt iki perspektiften sunulmuş: Maddecilik ile İdealizm. Metindeki maddeci yorumda yaratı bir kez başladıktan sonra yaratma eylemi kendi çizgisini izliyor. Eylem bunu yaparken kendi ayak izlerini takip ediyor ve her daim kendi oluşturduğu prototipi kullanıyor. Yaratılış âdeta kendi kendisinin taklidi olarak sürüyor.

Metinde ontolojiyle ilgili bir başka tezahür, varoluşun ve dünyasal gerçekliğin anlamının sorgulanmasıdır: “çatısız yüzler, / doğanın nesidir / var olmak?” (2009: 8) Bu kadim soruyu bir yana bıraktığımızda varlığın kendi kendisinin farkında oluşuyla karşılaşılıyor. İnsanın ancak kendini bilmesi, varlığını fark etmesi ve bu varlığı sorgulamasıyla öteki varoluş biçimlerinden ayrıldığı/ayrılabilenliği ileri sürülüyor: “varlığını bilmez / su sineği: kendini / sorgulamaz...” (2009: 44)

Şiirdeki bir başka tartışma yokluğun neliği, yokluğun istendik bir durum olup olmadığı konusu üstüne. Ölüm sonrasının ne olduğu, ölümden sonra varlığın tamamen yok olup olmayacağı, ruhun yaşamaya devam edip etmeyeceği yanıtı merak edilen sorular. Yokluk meselesine ek olarak hiçliğin de bir varoluş biçimi olduğu varsayılıyor, ontolojinin içinde bir hiçlik kategorisi açılabilenliği düşünülüyor: “hiçlik de kanar.” (2010: 16)

Uzamda bir yeri bulunmak ve düşünüyormak, varoluşun koşulu olarak gösterilmiş. “Yer kaplamak ve düşünmek...” (2010: 3) söylemi René Descartes’ın “Cogito ergo sum” sözünün yeniden sunumu. Düşünmeyi insan varoluşunun temel niteliği sayan filozof gibi Çiftçi de insanın varlığını insanın zihniyle denkleştirmiş. Düşünme, bilme, anlama yetisi bir anlamda varoluşla eşitlenmiş: “insan, / zihindedir.” (2011: 54)

Daha cılız olmakla birlikte varoluşun bu metindeki idealist yorumuna göre insandaki ikilik, maddeci gelenekte olmayan keskin bir dikotomiyle ifade ediliyor: düşünsel taraf (ruh) ile beden. Aynı zamanda insandaki kimi ruhsal süreçlerin bilincin farkındalığının dışında gelişmesi, ancak süreç görünür olduğunda bu gerçekliğin fark edilmesi, üzerinde durulan meselelerden biri: “benden farklı / kafamdakiler...” (2011: 8)

Metinde nesnenin varlığı, insansı biçimle sunuluyor. Ondaki uyku hâli bunun en açık göstergesi. Dolayısıyla dünya yalnız insan için değil, tüm varlık için

hazırlanmış bir uzam olarak görülüyor. Yaradılışın, insan dünyası için gizem olan bir güç tarafından gerçekleştirildiği kabul ediliyor. Bu gücün ne olduğu açıkça ifade edilmediği hâlde bunun Tanrı ya da tanrısal bir erk olduğu sezdiriliyor: “kapatılmış sır, / nasıl nakış erir / cenine?” (2011: 27)

İnsanın bir varoluş belirtisi de öfke ve benzeri duygular. Kabul etmeyen, itiraz eden, tepesi atan insanın bu hâlleri ontolojik bir tutum olarak görülmüş. Yorumun insana kimliğini kazandırdığı, olgular karşısındaki kişisel algılamaların ya da algıları değerlendirmenin insan kimliğini oluşturduğu vurgulanıyor: “kimliğine gidiyor / kafadaki yorum...” (2013: 17) Şairin bu noktadaki görüşleri İdealist düşünür David Hume’un “Dünyayı duyularım aracılığıyla yorumlarım. Bu nedenle varolduğunu bildiğim tek şey duyu izlenimlerimdir.” düşüncesine çok yakın.

Çok az örneği olmakla birlikte bu metinde egzistansiyalist bir ontoloji yorumu da bulunuyor. Şiirin satır aralarına sıkışmış bu görüşe göre dünya büyük bir boşluktan ibarettir ve bu uzamda insanın sığınabileceği kendinden başka kimse yoktur. Böceğin kendi boşluğunu kazması gibi insanın da dünyada yapabileceği tek şey içine sığabileceği bir boşluk oluşturmaktır. Ölümlü bir evrende yaşamak ise giderek insanda bir amaçsızlık yaratır: “boşluğunu / çiziyor / sürünen böcek. / akmayı / unutuyor su.” (2007: 42) Şiire göre dünya ve yaşam bir hiçlikse ayrıntıların da, ayrıntılar üzerinde durmanın da hiçbir anlamı ve önemi yok demektir.

Ethos

Hüseyin Çiftçi şiirinde etik, temel bir felsefi kategori olarak karşımıza çıkar. Hatta son kitap bütünüyle bu izleğe ayrılmıştır diyebiliriz. Metinde öncelikle ilkelere ödün vermeyi bile iki yüzlülük sayan sıkı bir etikçiyle karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Bu bağlamdaki düşüncelerinden hareket ederek Hüseyin Çiftçi’yi yine bu toprağın şiirini söyleyen Hacı Bektaş’a benzetebiliriz. Her iki şairin tıpatıp aynı şeyleri söylemiş olmaları değil, etik karşısındaki ortak tutumları bu analogiyi mümkün kılıyor.

Çiftçi’de ilkin insani temel değerlerin neler olduğu tartışılır. İyilik, nasıl karşılanırsa karşılanırsa hatta bunun için ne çeşit bir bedel ödenirse ödensin olumlanan bir değerdir. İyi ile kötünün yer değiştirmesi ve kötülüğün, fenalığın erdem olarak övülmesi eleştiri konusu edilir. İyiye iyi diyebilmek evrensel bir erdemdir. O, doğası gereği güç ve güçlülükle uzlaşmaya varmaz: “erdem, kuvvetin / önünde eğilmez ki...” (2009: 15) Bu hâliyle erdem, insan benliğinin temel niteliği olarak görülür/gösterilir. “erdem, benliğin / alfabesi midir?” (2011: 10) (Bu örnekte görüldüğü gibi soru biçiminin retorik bir araç olarak kullanımına bu şiirde bolca rastlanır.) Doğru denilen değerlerin kendini bile sorgulayabileceği, böylece

varlığını sağlamlaştıracağı ifade edilir. “öfkenin kendine / saldırdığı tenhadır / doğru...” (2013: 28)

Metinde insan, karakteri üzerinden değerlendirilir. Onun yüceliği, cüceliği, çömezliği kişiliğiyle tanımlanır. İnsanın vererek, kendinden vererek yücelebileceğine inanılır. Sahip olduğu değerler kadar insanın bu potansiyeli hangi yönde kullandığı ya da bu değerlerin insanı hangi yöne sürüklediği de önemsenir. Seçtiği yöne göre insan doğruları değer kazanır. “yönü, doğrularını / yutuyor köstebeğin.” (2010: 38)

Türün varoluşundan beri insanda vicdanın bulunduğu, bunun insanın en eski kurumu olduğu ileri sürülür. Bu bağlamda metin, vicdanı insan için önsel bir gerçeklik olarak görür: “vicdan, dünyadan / eskidir.” (2010: 35) Öte yandan vicdansızlık ise kötülenir. Böylesi bir kişisel mahkemedен yoksunluk insan ilişkilerine zarar verecektir: “mayadaki merkezi / kusan ilişkiler: / zekânın vicdansızlığı...” (2011: 15)

Hırs, sorumsuzluk, aşırı övgü, çıkarıcılık, bencillik ve yararcılık bu şiirin etik sorunsalı içine girer. Olumsuzlanan hırs, erdemden yoksun insanın işi olarak görülür. Toplumsal yozlaşmanın bir sonucu olarak insan sorumluluk duygusundan giderek uzaklaşmıştır: “sorumluluğun eteği / çürümüştür.” (2010: 29) İnsan toplumunda yerli yersiz yapılan övgünün bini bir paradır. Bu yanlış tutum giderek bir çeşit bencillığe dönüşür. İnsan toplumsaldan, toplumsal ilişkilerden uzaklaşmakta, kendini dünyadan yalıtılmaktadır. Bireyin kendisini toplumdan uzak tutması kadar toplumun bireyi kendinden kovması da eğretilmeli olarak hukuk terimiyle bir suç kabul edilir. Toplumsal bir varlık olan insanın yalnızca kendisini düşünmesi de bağışlanamayacak bir davranıştır: “bencillik: / sosyal günah.” (2009: 22)

Hüseyin Çiftçi insandaki olumlu değerleri, ondaki iyi nitelikleri saydıktan sonra modern yaşam ve modern toplumla birlikte ortaya çıkan kimi etik sorunları şiirinin odağına yerleştirir. Adaletin düzgün çalışmaması, hukuk düzenindeki aksaklıklar ve politikanın insani değerlerden uzaklaşması bunlardan birkaçıdır. Bu metne göre adalet insan toplumu için gereklidir ancak çoğu zaman o ütopyik bir kavram olarak kalmaktadır. Modern toplumda adalet sistemi işlemez durumdadır, bu nakıs adalet de kendi varlığını yok eden bir hiçliğe dönüşür: “tükendiği noktaları / kemiren boşluk / aslında adalet.” (2011: 34) Hukuk düzeninin bozulmuşluğu, umarsızlığın kukla gösterisidir. “çaresizliğin kuklasıdır / hukuk.” (2013: 12) Eşit bir toplum düzeni yaratmak amacıyla üretilmiş olan yasalar, erki elinde bulunduranlar tarafından manipüle edildiği için tam tersi eşitsiz bir düzenin oluşumuna ortam hazırlamaktadır. Politika ise insani erdemlerden uzaktır. Ahlakın son izleri de düzen tarafından ortadan kaldırılmaktadır.

Bütün bunlardan sonra düzenin kirlendiği, insanın bu kirliliğe bulaştığı öne sürülür. Doğrular ve insani değerler toplumdaki kovulmak istenmektedir: “perde aralarına / kıskırtılıyor doğru.” (2014: 35) İnsan dünyası giderek yalnızca zorunlu ihtiyaçlarla kendisini sınırlamış, insani değerlerin önemi azalmıştır. “kesiği zedeleyen / mide buyruğunda / dünya...” (2014: 37) Eğer para, madde kendi başına bir kimlik kazanırsa bu durum insan toplumu için bir utanç vesilesi olacaktır. Her şeyi değişim değeri üzerinden ölçen anlayış insana da bu görüş açısından bakmaktadır: “kabuğuna çekilen / sermaye mi / insan?” (2011: 26)

Epistemoloji

Hüseyin Çiftçi şiirinde öncelikle bilginin arkaikliği, bilginin doğası ve bilginin insan dünyasını değiştirdiği üzerinde durulur. Bilgi, yalnızca modernliğin bir ürünü ve göstergesi olarak görülmez, insanlık tarihi boyunca bilginin üretilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması söz konusu olmuştur. “bilgi, eskinin / giyeneğidir.” (2010: 23)

Bilginin ve bilimin oluşumu insanın dünyaya, nesneye, yaşama soru sormasıyla mümkün olmuş; bilginin kapsamı da kendini insan yaşamının ihtiyaçlarıyla sınırlandırmıştır: “anlamı, / sorusuna bağlı; // bilgi, doğacakla sınırlıdır...” (2011: 31) Düşünce ve bilgi bir çeşit derinleşme sanatıdır, ayrıntılara önem verildiği zaman yeni bilgiye ulaşmak mümkün olacaktır. “ayrıntıların durağında / uçlanıyor endişe.” (2011: 47) Bilgi üretme eylemi kadının doğurma eylemiyle denkleştirilir, bu eylemin de düşünsel bir devrim olduğu öne sürülür. “doğurma, aslında / zihinsel devrim.” (2013: 24) Ancak insani özün üstü örtüldüğü zaman buradan herhangi bir doğru bilginin ortaya çıkması söz konusu olmayacaktır.

Bilgi dünyayı düzenler, bu edimle birlikte insani bir dünya yaratılır. Bilgiyle dünyanın değiştirilmesi eylemi giderek insani bir pratik hâline dönüşür. “dünyayı emziren / kalemdir, insanileşme.” (2011: 26) Düşünce ise bilgiye ve dolayısıyla bilime giden yolda insan için önemli bir araçtır. “Fikir, / bir alettir...” (2010: 13)

Bu şiirde, bilgiyle eşit oranda yer ayrılmasa da bilgeliğin için de bir parantez açılmış, onun kimi niteliklerinin altı çizilmiştir. Decartes’ta olduğu gibi kuşkuculuk bilgeliğin önkoşulu olarak kabul edilmiş, alçakgönüllülük ise onda bulunması gereken temel nitelik olarak sunulmuştur.

Diyalektik / Diyalektik maddecilik

Hüseyin Çiftçi şiirine göre yaşamın akışını, yaşamdaki eylemi her varlık kendi karşıtıyla yaratır. Örneğin “çatıdan / düşmez serçe / avcısını bulmayınca.” (2007: 15) dizelerinde karşıtlık av-avcı dikotomisiyle elde edilmiştir. Bu diyalektik ilişki metin boyunca kelebek-böcek, kuş ölüsü-kedi, yer-gök kavram çiftleriyle devam eder.

Kelebeğin böcekle beslenmesi, böceğin kelebeğe dönüşmesi dünyadaki maddeci döngüsellüğün bir simgesi olarak sunulur. Yine aynı ilişki kedinin kuş ölüsünü yemesi, bir anlamda kuşun bir başka bedene dönüşmesi, yani ötekini oluşturması örneğinde de görülür. Toprak-gök ikiliği toprağın göğe eğilimi, toprağın göğe muhtaç olduğunu anlatmak üzere düzenlenmiştir: “toprağın / göğe aktığını / gördüm...” (2007: 47)

Bu şiirde maddenin hareket niteliği olduğu önsel olarak kabul edilip maddenin bu eylemliliğinin dünyadaki değişimin temelini oluşturduğu ileri sürülür. “değişimi oluşturan / cevherdeki hareket.” (2010: 9) Canlı içinde bulunduğu faunasıyla varlık kazanır ve yaşayageldiği ortamın yarattığı bir sonuç olarak belirir: “toprağın sıcaklığını / kemiriyor köstebek.” (2011: 25) Böylece karşıtlar birbirini var eder. Örneğin ayrılma eylemi başladığında buluşmayla kendini tamamlar. “kopma, / kavuşmadır.” (2013: 40)

Yeteneğin ancak belli bir yapıp etmenin sonucunda oluşması, yetkinliğin belli bir sınanmışlık sonucu elde edilmesi gibi nesnelere de zaman içinde ve dene-melerle kendi varlıklarını oluşturur. “kenara itilmiş / bir sap / çiziyor kendini...” (2007: 44) İnsanı doğuran toprak böylece nesneyi biçimlendirmiştir.

Son söz

Biçimsel kuruluşu bakımından aforizmaları andıran, bir önerme sunup sunmamasına ve bunun betimleme/tanımlamayla harmanlanmasına göre dört farklı tipoloji oluşturan Hüseyin Çiftçi şiiri içerik bakımından felsefi düşünceyle tıka basa doludur. Genellikle postüla özelliği gösteren bu şiirin önermeleri -farkında olarak ya da olmayarak- pek çok felsefi sorunsala gönderme yapıyor.

Ucu Akif Paşa’ya kadar götürülebilecek bu geleneğin; modern dönemde Behçet Necatigil, Asaf Halet Çelebi, Özdemir Asaf, İlhan Berk ve Hilmi Yavuz kimi şiirleriyle tipik örneklerini vermişlerdir. İşte Hüseyin Çiftçi’nin yazdıkları da -elbette kendine özgü söylem ve biçimiyle- felsefi şiir geleneğine bağlanıyor.

Bir dizeye kadar indirgenen küçük hacimler içinde kendini kurması, lirik şiirden uzak duruşu, felsefi düşünceden kendini türetmesi, dar formuna karşılık içerikteki yoğunluğu, Fuat Çiftçi şiirinin tersine bilinçdışının denetimsizliğini değil aklın kontrolünü yeğlemesi, bununla birlikte serbest çağrışımdan yararlanması bu şiirin temel nitelikleri olarak belirlemektedir.